
UČITELJSKA ODGOVORNOST U SVJETLU AUGUSTINOVA DJELA *DE MAGISTRO*

Ivan Bodrožić, Split

UDK: 37.017 : 235.3 Augustinus, Aurelius

37.017.93 : 28

Izvorni znanstveni rad

Primljeno 4/2007.

Sažetak

Ovaj se rad bavi promišljanjem Augustinova životnog iskustva nakon njegova obraćenja na kršćanstvo, kada napušta učiteljski/govornički poziv kako bi se posvetio izučavanju i poučavanju kršćanske misli. U svom djelu *De magistro* (Učitelj) Hiponac iznosi sliku učitelja, te poimanje učiteljske službe. Ovaj članak daje na uvid motive koji su Augustina potakli da napravi tako radikalna zaokreta. Imajući u vidu njegovo iskustvo, detaljnom analizom autor nudi odgovore i iznosi poticaje kršćanskim učiteljima da u kršćanskom duhu dadu svjedočanstvo o izazovima vremena koje nosi rad u prosvjeti unutar današnjega novog školskog sustava u Republici Hrvatskoj.

Radi boljeg razumijevanja cjelokupnog konteksta ovaj rad opisuje i glavne odrednice antičkog školskog sustava kakav je bio u Augustinovo vrijeme, dolazeći do zaključka da, premda se gradio na poučavanju određenih znanosti, ipak nije uvodio učenika u bitne istine života, točnije, nije ga poticao da se određuje pred Istinom. Praveći potom usporedbu s današnjim hrvatskim sustavom, pokazuje se da glede tog problema nema znatnijeg pomaka, bez obzira što je u mnogim drugim elementima usavršen (bolja nastavna sredstva, doradjenija metoda).

Zaključak je stoga da je dužnost kršćanstva dati ono što nedostaje školskom sustavu, bez obzira na to djeluju li kršćani izvan sustava, kao nekad, ili unutar sustava, kao danas. Augustinovo osobno obraćeničko iskustvo može i treba ponuditi kvalitetne motivacije, i učiteljima i učenicima, kako bi iskoristili prednosti, a nadišli ograničenja kojih svaki sustav ima, na dobrobit i pojedinaca i društva u cjelini.

Ključne riječi: spoznaja, učenje, škola, školski sustav, riječ, Istina, učitelj, *tabula rasa*.

UVOD

Cilj ovog članka je da se na iskustvu sv. Augustina, analizirano prvenstveno na temelju djela *De magistro* (Učitelj), ukaže na specifičnu odgojnu odgovornost kršćana koji sudjeluju u odgojnom procesu kao nastavnici, da bi zauzetim kršćanskim svjedočenjem unutar školskog sustava bili putokaz onima koji su povjereni njihovoj duhovno-intelektualnoj skrbi. Da bi se mogao ostvariti zadani cilj, bilo je neophodno analizirati školski sustav u Starom vijeku, te njegov odnos prema kršćanstvu.

U drugom dijelu raščlanjen je Augustinov odnos prema školi svetoga Augustina, koji se, nakon obraćenja na kršćanstvo, premda jedan od najboljih učitelja i govornika svoga vremena, prestaje baviti školskom poukom, opredjeljujući se isključivo za izučavanje kršćanske filozofije. Trebalo je stoga iščitati razloge koji su ga potaknuli da napravi tako radikalan zaokret.

Naposlijetku napravljen je i korak aktualizacije Augustinovih stavova, poradi čega su, gdje je bilo moguće, potrebno i korisno za dublje razumijevanje, povučene paralele s današnjim načinom i sustavom pouke, te dani poticaji na temelju njegova iskustva današnjim kršćanskim učiteljima i nastavnicima i svima koji sudjeluju u odgojnom procesu, da ne previde bitne antropološke dimenzije koje im nadahnjuje kršćanstvo da bi mogli odgovoriti izazovima vremena kroz svoj poziv i poslanje.

1. ŠKOLSTVO I KRŠĆANSTVO

1.1. Školski sustav u starom vijeku

Klasični školski sustav i odgojni obrazac¹ temeljio se na antropološkoj pretpostavci i uvjerenju da je čovjek *tabula rasa*

¹ Radi se o heleniziranom rimskom obrascu u kojem je spojen grčki intelektualizam i rimska čvrstoća karaktera. Ovaj način odgoja postupno se nametnuo u Rimskome carstvu, te je imao višestruke primjene u konkretnim društvenim prilikama. Od Grka je baštinio spartansku hrabrost i vježbu, razvijanje samokontrole i poštivanje zakona, te atensku pozornost prema intelektualnim vještinama, koje su ujedno podrazumijevale odgoj za estetske vrijednosti i etičke sadržaje putem vježbanja u krjeposti (usp. A. E. Pace, *Education, The Catholic Encyclopedia*, Vol. 5, str. 590-597).

– prazna ploča.² Naime, ljudska duša je, po tom obrascu, shvaćana kao prazna ploča u koju je trebalo upisivati sadržaje. Odgajanik kao pasivni primatelj u potpunosti je ovisio o sposobnosti i odgovornosti odgojitelja, koji je trebao paziti što i kako upisuje u duše onih koji su dolazili na pouke, jer je o njemu ovisilo koliko će ih obogatiti ili osiromašiti, hoće li u svijest odgajanika upisati sadržaje hvale vrijedne i čovjeka dostojne ili pak zakazati osrednjim i pogrješnim upisivanjem. Kakvoća takvih sadržaja omogućivala je učeniku da, nakon što iskoristi svoju "prazninu" obrazujući se, ostvari dobre rezultate u budućnosti na opću korist društva u kojem je živio.

Antički školski sustav bio je strukturiran na tri razine: osnovno školovanje, zatim studij gramatike posvećen izučavanju velikih klasičnih pisaca (srednja škola) te viša škola u kojoj se učila retorička vještina. Osnove školske pouke (*ludus litterarius*) davale su se djeci već od šeste ili sedme godine života,³ a odnosile su se na elemente pisanja, čitanja i računanja, što je trajalo do desete ili čak dvanaeste godine. Pouke je davao redovito kućni učitelj ili u osnovnim školama *litterator*/*ludi magister* (γραμματής). Nakon toga je slijedila pouka koju je davao *grammaticus*, a trajala je do osamnaeste godine, poučavajući gramatiku, prvu od sedam slobodnih znanosti (7 *artes liberales*), tj. osnove jezika na temelju najpoznatijih književnih djela starine (Homer, Virgilije). Nakon toga je na scenu stupao *rhetor*, koji bi poučavao u drugih šest disciplina:⁴ dijalektiku, retoriku, aritmetiku, muziku, geometriju i

² Poznato je da je Aristotel bio jedan od prvih koji su rabili ovu sliku (usp. *De anima* 430a), čime je htio naglasiti da je ljudska duša prije svakog iskustva kao neispisana ploča, koju onda iskustvo ispisuje. Otkriće važnosti ovog izraza pripisuje se također Aleksandru iz Afrodizije, a koristili su je, prije engleskih empirista, premda u specifičnom značenju, stoici, Egidije Rimski, Albert Veliki, Toma Akvinski, itd. (usp. Jordi Cortés Morató y Antoni Martínez Riu, *Tabula rasa*, u: Diccionario de filosofia na CD-ROM-u, Herder S. A., Barcelona 1996.).

³ Aristotel (usp. *Politika*, 1336a-1337a) je držao da djecu do pete godine ne treba opterećivati ni učenjem ni radovima, da im se ne sprječati rast, nego ih treba podvrgavati tolikom gibanju da izbjegnu tjelesnu tromost, što se može postići pomoću prikladnih igara, o čemu brigu trebaju voditi dječakovi odgojitelji. Isti odgojitelji skrbe oko dječakova odgoja od 5. do 7. godine, međutim taj odgoj se mora odvijati kod kuće, s time da ih se već tada upućuje u predmete koje će poslije učiti.

⁴ U Aristotelovo vrijeme (usp. *Politika* VIII., 1337b) u Grčkoj su bile poznate samo četiri odgojne discipline: pisanje i čitanje (γράμματα), tjelovježba (γυμναστική), glazba (μουσική) i risanje (γραφική), no taj sustav se poslije usavršio i ustalio u sedam spomenutih.

astronomiju.⁵ Sve do ove točke osnove školstva bile su zajedničke svim učenim osobama. Ujednačena književna pouka predstavljala je temelj svim zvanjima koja su pretpostavljala izvrsno vladanje jezikom (odvjetnici, govornici, političari). Jednom riječju, radilo se o znanosti primijenjenoj u društvenom životu, shodno potrebama vremena i ambicijama pojedinca.⁶

Iznad ovoga temeljnog obrazovanja dolazila je "visoka škola" misli i razumijevanja svijeta – filozofija, u čemu onda ovaj pojam "škola" počinje dobivati i jedan drugi smisao. Moglo se tako slušati predavanja nekog filozofa ili pak bez slušanja predavanja, prihvatiti određenu filozofsku struju, te se tako smatrati pripadnikom neke škole, premda je možda nikad nije pohađao.

Cilj odgoja u starini bio je da odgoji osobe u njihovoj cjelovitosti.⁷ Osoba odgajana na cjelovitiji način mogla je ostvariti bolje rezultate u društvu, to jest više pridonijeti zajedničkome dobru, premda je istina da najčešće to nije bilo motivirano uzvišenim idealima zajedničkoga dobra, nego, naprotiv, vrlo prizemljenim ljudskim interesima,⁸ o čemu svjedoči iskustvo mnogih velikana misli.⁹

⁵ Usp. A. Cald., *Educazione*, Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti, vol. 13., Roma, 1950., str. 492-494. Cilj ovoga rada nije obrađivati razvoj odgoja kroz povijest u Grčkoj, ali je dobro spomenuti da je Sparta veći naglasak stavljala na tjelesni odgoj, koji se odlikovao strogoćom i stegom, stvarajući tako vojnike sposobne boriti se za slobodu države, dok su Atenjani mnogo više držali do cjelovitog odgoja, stavljajući naglasak poglavito na onaj intelektualni, koji se odlikovao gore spomenutim disciplinama. Aristotel je bio vrlo kritičan prema spartanskoj jednostranosti, cijeneći mnogo više odgoj koji je omogućivao razvijanje sposobnosti i ostvarenje pojedinaca u miru (usp. *Politika* 1333b-1334b).

⁶ Usp. Hubertus R. Drobner, *Patrologia*, Casale Monferrato, 1998., str. 190-192; S. Pricoco, *Scuola*, Dizionario patristico e di antichità cristiane, stupac 3126-3128.

⁷ Realnost je, međutim, bila mnogo drukčija, jer je i helenistička kultura takvu cjelovitost poimala ipak samo djelomično, ma koliko se teoretski zaklinjala da želi odgojiti cjelovitog čovjeka. U konačnici svako se nastojanje svodilo na pragmatičnost življenja, shodno poimanju koje su stari u pojedinom razdoblju i društvu imali o čovjeku, njegovim dimenzijama i potrebama. Cjelovitog odgoja ne može biti tamo gdje nema cjelovite spoznaje svih antropoloških datosti, u čemu je kršćanstvo dalo nezamjenjiv prinos, o čemu će biti više govora u drugom i trećem dijelu članka.

⁸ M. Simonetti drži da su u rimskom razdoblju, i u grčkom i u latinskom okruženju, uglavnom nestali ideali građanskoga i društvenog značenja, prisutni u homerskim poemama i grčkoj tragediji, koje su zamijenili izričaji u kojima se zrcale težnje, ambicije i ukusi podređeni interesima i ciljevima pojedinaca (usp. *Cristianesimo antico e cultura greca*, Roma, 1990., str. 10).

⁹ Aristotel tako na nekoliko mjesta u svojoj *Politici* (usp. VIII, 1337a-1338b) upozorava da smisao odgoja nije ni korist ni nužda, te da takvo što ne bi

Metoda odgoja u starini je bila neka vrsta „objektivne“ metode, jer se naglasak stavljao na objekt, to jest na sadržaj onoga što se trebalo drugome prenijeti, ne vodeći računa o subjektima koji su pohađali nastavu. Odgajanci su se stoga trebali prilagođivati nastavnicima, a ako netko nije bio u stanju usvajati znanje pamteći poučavane sadržaje, prekidaio je školovanje. Osim školskih didaktičkih metoda, jedna od dopunskih metoda bila je i prisila ako je odgajnik mogao učiti, a nije mu učenje bilo pri srcu.¹⁰

Kako je način odvijanja nastave bio redovito usmenom poukom, sadržaje je bilo moguće usvojiti isključivo vježbajući pamćenje (*memoria*). Budući da svatko nije mogao imati dostatna sredstva, školske priručnike i udžbenike, učenici su, a i poradi govorničke vještine koju su trebali steći, bili prisiljeni učiti napamet. Što se tiče didaktičkih pomagala u starini, može se govoriti, u odnosu na današnje vrijeme, tek o nekom minimumu. Učitelji i bogatije obitelji mogli su sebi priskrbiti određeni broj priručnika i knjiga, a daci su u školi koristili najčešće pločicu i kredu.

Razvidno je da je u temelju svake pouke bila riječ, povlašteno sredstvo prenošenja znanja i vještina. Koliko je bilo uspješno, govori činjenica da je klasični sustav, u svojoj osnovnoj strukturi, preživio do najnovijih dana, uz dužna usavršavanja tijekom tolikih stoljeća i dodavanje novih znanstvenih podataka.

1.2. Kršćanstvo i škola

U vrijeme kad se pojavljuje kršćanstvo, na snazi je bio klasični obrazovno-odgojni obrazac utemeljen na znanstvenoj strukturi školstva, shodno dosezima onoga vremena. Crkva nikad nije smatrala potrebnim dokidati klasični školski sustav, ali je s vremenom uspijevala dopuniti ga sebi svojstvenim sadržajima. U antičko vrijeme tako nije postojala nijedna kršćanska škola koja bi imala vlastite osnove obrazovanja izvan općeg programa, koji

dolikovalo slobodnjacima. Vjerojatno ne bi na takav način govorio o odgoju, da nije imao razloga. O motivima koji su nekoga poticali da ide u školu i sveti Augustin ima izravno iskustvo. On se kao dječak opirao učenju opredjeljujući se radije za igru (usp. *Ispovijesti*, 1, 12, 19), no roditelji i učitelji su ga prisiljavali da uči. Kao odrastao shvaća i priznaje da su to činili "da bi zadovoljili nezasiťne želje siromašnog obilja i sramotne slave" (*ad satandas insatiabiles cupiditates copiosae inopiae et ignominiosae gloriae*).

¹⁰ Usp. Aurelije Augustin, *Ispovijesti*, 1, 9, 15-16. Hiponski biskup svjedoči kako je kao dječak primao batine da bi bio prisiljen bolje naučiti, te da su se čak i roditelji smijali dok je on plakao, držeći prikladnima takve metode.

je bio, kako se moglo vidjeti, zasnovan na znanostima riječi i na znanostima broja. Kršćani u tom pogledu nisu imali neku svoju znanost drukčiju od općeljudske znanosti, što ne znači da nisu imali zamjerke na dosege ondašnje znanosti i školstva.¹¹ Premda su usvojili potrebu da jezik oblikuju po klasičnom stilu, predbacivali su govorništvu da se pretvorilo u rječitost bez sadržaja, koja nije uvodila u istinu, za razliku od kršćanstva kojem je cilj bio upravo naviješćivanje istine.¹²

Ako i vrijedi prosudba kako religija nije znatnije utjecala na grčku i rimsku odgojnu praksu,¹³ nego da je veći utjecaj imala filozofija,¹⁴ zasluga je kršćanstva, koje se pojavljuje i kao istinska

¹¹ Grgur iz Nise tako govori (usp. *De vita Moysi* 2,11) kako profani odgoj ostaje sterilan. Začne, ali nije sposoban roditi. Filozofija nije donijela nikakvoga ploda nakon dugog razdoblja trudnoće, jer abortira prije nego dođe do spoznaje Boga. Stoga valja odbaciti kao neutemeljeno mišljenje Arnoulda Claussea (usp. *Socijalistička doktrina odgoja*, Zagreb, 1962., str. 17-19), da kršćanstvo ni najmanje ne utječe na škole, te da svakodnevna pedagogija nije u svojim institucijama, ni u svojim programima, pa čak ni u svom duhu pretrpjela utjecaj nove religije. Naime, taj autor, nadahnut socijalističkom ideologijom, optužuje Crkvu da je najviše što je imala bilo određeno religiozno učenje, ali uvijek u okviru i pored klasičnog obrazovanja. Time neizravno priznaje da ondašnja Crkva prihvaća znanstvene dosege svoga vremena, te da vjeru drži sukladnom svim tim dosezima, pogotovo kad se radi o znanostima na osnovnoj razini odgoja. Međutim, Crkva je mnogo kritičnija prema znanostima misli i ideja, kao što je filozofija, držeći da zastupanje bilo koje ideje nije spojivo s kršćanstvom. Crkva nije ni mogla ni trebala mijenjati kriterije govorničke znanosti, niti je mogla imati neku drukčiju matematiku, aritmetiku, geometriju ili muziku, ali je isto tako sadržaje poganske mitologije držala neistinitima i stoga neprikladnima za školsku pouku, pogotovo kad se uz pomoć njih provodilo poganiziranje društva kao u doba vladavine Julijana Apostate (360.-363.).

¹² Angelo Di Berardino-Basil Studer (ur.), *Storia della Teologia*, Casale Monferrato, 1993., str. 333-342.

¹³ Stagiritu upozorava (usp. *Politika* 1336b) da mlade treba odgajati tako da ih se u nježnoj dobi zaštititi od neprimjerenih utjecaja izvana, te zato i inzistira da ih se do sedme godine odgaja u kući. Po njemu, treba paziti na sadržaje koji se nude djeci i mladima, trudeći se zaštititi im osjetila, napose vid i sluh, od nečednog govora ili gledanja nečudorednih slika i kipova. Dopušta jedino mogućnost da sudjeluju u obredima i ophodima u čast pojedinih božanstava (npr. Dioniza ili Demetre) u kojima su se nosili falusni likovi i pjevale tomu odgovarajuće pjesme. Budući da su se odrasli molili tim božanstvima za plodnost, zakon je dopuštao njihovo štovanje, no iz svega rečenoga razvidno je da religioznost nije imala nikakvog utjecaja na odgoj, nego je, štoviše, pojedinim sadržajima mogla biti pogubna.

¹⁴ Usp. Milivoj Čop, *Teizam i ateizam u povijesti odgoja*, Rijeka, 1980., str. 22-28. U vremenu u kojem piše, a pod utjecajem komunističke ideologije, i ovaj autor, nakon ovakve pretpostavke, iznosi vrlo površne i nekritičke stavove o odnosu kršćanstva i odgoja u srednjem vijeku (str. 29-42). Ne poznajući dobro sadržaj i smisao poslanja Crkve, niti imajući u vidu razvoj povijesnih okolnosti,

filozofija,¹⁵ da poveže odgojno-znanstvenu i religioznu dimenziju života.¹⁶ Kršćanstvo je uz to dalo dublje shvaćanje cjelokupnom ljudskom životu, napose poimanjem osobe, te je tako izvršilo presudan utjecaj i na odgovornije i dublje poimanje školstva. Kršćani, naime, nisu polazili od pretpostavke da je duša *tabula rasa* koju treba ispuniti podacima, kako je glasio klasični obrazac, premda nisu zanemarivali činjenicu da učenik mora usvojiti određena znanja i svladati vještine. Za razliku od profanog obrasca, kršćani su polazili od pretpostavke da je čovjek slika Božja, što je ujedno temelj dostojanstva svakog čovjeka i preduvjet oblikovanja pojma osobe. Točno i cjelovito shvaćanje ljudske konstitucije omogućuje cjelovit pristup čovjeku, te otvara mogućnost cjelovitog odgoja. Iz spoznaje da je čovjek slika Božja, što je nosiva dimenzija osobnosti, izvire kršćanska odgovornost da kršćani uopće štite i podržavaju bogolikost, što je onda vrijedilo i za odgojno-obrazovni proces. Premda su Atenjani razvili stanovitu vrstu odgoja koji je slovio kao cjeloviti odgoj, ipak, ne poznajući tu specifičnu duhovnu dimenziju čovjeka na način na koji su je poznavali kršćani, ostajali su isključivo na intelektualnoj razini odgoja.¹⁷ Usprkos svim nastojanjima i profesionalno-znanstvenim valjanim sadržajima, u grčko-rimskome svijetu nije se mogao razviti cjelovit odgoj, koji bi se temeljio na nepobitnim duhovno-moralnim temeljima, jer nisu na isti način poput kršćana (i židova!) spoznavali čovjekovo božansko podrijetlo i prihvaćali međuovisnost s Bogom koja je iz

autorov stil je 'revolucionaran' prema Crkvi, s mnoštvom predrasuda i modernih kategorija koje primjenjuje u analizi onog vremena.

¹⁵ Usp. Joseph Ratzinger, *Vjera – istina – tolerancija*, Zagreb, 2004., str. 165-188. Kršćanski navještaj se ne nadovezuje na religiju, već na filozofiju, ali onu koja ne isključuje pitanje o istini. Uz to, kršćanstvo sebe doživljava kao pravu filozofiju koja posjeduje gnozu, zahvaljujući božanskoj objavi, te stoga, za razliku od drugih filozofija, ne staje na pola puta, već vjernika uvodi u puninu Istine.

¹⁶ Stoga je A. F. Ozanam mišljenja da je dogma spasila znanost, da je vjerski zakon spasio društvene ustanove, a da je kult spasio umjetnost od propasti u vrijeme barbarskih provala i pada Zapadnog Rimskog Carstva. (usp. *La civiltà nel quinto secolo*, vol. I., Milano, 1857., str. 34-39).

¹⁷ Riječju intelektualno ovdje se obuhvaća i etičke vrijednosti, jer se radi o vrijednostima do kojih je čovjek dolazio vlastitim promišljanjima, koja su često bila uvjetovana situacijom u društvu, interesima i zakonima, tako da je bilo teško uspostaviti univerzalne moralne vrijednosti kao u židovskoj ili kršćanskoj tradiciji koje su se pozivale na objavljeni moralni zakon. Aristotel tako drži da su „razum i um svrha naravi, tako te prema tima treba urediti i nastanak i napor oko navika“ (*Politika* VII, 1334b), no na temelju vlastitog razuma drži da se pobaćajem može regulirati broj djece u nekih supružnika (VII, 1335b), što je izričito protiv objavljenog morala koji ne polazi od ljudskih pretpostavki.

njega izvirala. Mnogi su oci, među njima i sv. Augustin, bili stoga vrlo kritični prema određenim dimenzijama školskog sustava, držeći ga nositeljem i najjemenitnijim izrazom poganske kulture.

Školski sustavi od Antike do danas dobro su zamišljeni u svojoj obrazovnoj dimenziji, što potvrđuje i činjenica da je strukturalna okosnica tijekom tolikih stoljeća ostala ista. Slično antičkome, i današnji sustav je sastavljen od predškolskog odgoja, osnovnog obrazovanja, srednjeg obrazovanja i visokog obrazovanja.¹⁸ No, kao što su kršćani nekada postavljali pitanje i iznosili svoje dvojbe pred antičkim sustavom, i danas je neophodno postaviti pitanje može li današnji školski sustav sam po sebi odgovoriti na izazove i ostvariti predložene ciljeve? Na to pitanje jedan od odgovora može ponuditi iskustvo Hiponskog biskupa, koji se kao mladi učitelj u naponu snage i na vrhuncu karijere našao pred njim.

2. AUGUSTIN I ŠKOLA

2.1. *Augustinova odgojna pretpostavka*

Aurelije Augustin školsku je naobrazbu stekao u Kartagi, središtu rimske pokrajine Afrike, po svim klasičnim standardima i obrascu koji se rabio u Rimskom Carstvu, što mu je omogućilo da potom učiteljsku službu vrši u carskim prijestolnicama Rimu i Milanu. Kao vrhunski školovana osoba dobro je poznavao školski sustav, i kao učenik i kao učitelj. Od nekoga tko je kao učitelj govornišтва bio *vir eloquentissimus et doctissimus*¹⁹ tražilo se iznimno dobro poznavanje gramatike, retorike, književnosti i drugih znanosti koje su bile u sastavu studija. Nakon obraćenja i pomnog promišljanja klasičnog obrazovnog sustava, uočava da u njemu ne pronalazi zadovoljavajuće odgovore na svoje traženje, napose u onim najdubljim težnjama i potrebama, radi čega napušta učiteljsku službu da bi se posvetio proučavanju isključivo kršćanske misli. Nakon pronalaženja Istine u kršćanstvu, shvaća da mu školski sustav, kojeg je bio dio, ma koliko se pozivao na znanost i znanstvenost, ne pruža njezinu spoznaju, pa napušta

¹⁸ U starini, doduše, nije bilo predškolskih ustanova, ali je zato nedostatak te dimenzije nadoknađivao kućni odgoj za koji su bili zaduženi roditelji i robovi/sluge pedagozi.

¹⁹ Usp. Henri-Irénée Marrou, *S. Agostino e la fine della cultura antica*, Milano, 1994, str. 25-145.

učiteljsku i govorničku službu, da bi se posvetio dubljem poniranju u kršćansku istinu koja mu je ispunjavala sve duševne apetite.

Naime, tek je u kršćanstvu, nakon dugogodišnjeg lutanja, pronašao bitne sadržaje i smisao svega što je učio. Stoga je i dijalog *De magistro* (Učitelj), napisan po povratku u Afriku 388., godinu dana nakon krštenja, odraz stanja duše i teoretiziranje razloga koji su ga ponukali da napusti učiteljsku službu i posveti se izučavanju kršćanske misli. U ovom djelu sa sinom Adeodatom Augustin govori o vrijednostima znaka i znakova za ljudsku spoznaju, među kojima prvenstvo ima znak koji se zove riječ, a koja je u temelju obrazovnog sustava, jer se putem riječi prenosi većina školskih sadržaja, te ostvaruje komunikacija i izmjena ideja među ljudima. Međutim, riječ za Augustina nije isključivo sredstvo poučavanja, premda je privilegirano, te stoga odlučuje revidirati cijeli pristup znanju i znanosti.

Kršćanski pogled na svijet potiče ga da pođe od drukčije obrazovne pretpostavke u odnosu na klasičnu, definiranu sintagmom *tabula rasa*. U svojem mukotrpnom i dugotrajnom traženju sebe i Boga, zahvaljujući kršćanstvu došao je do spoznaje da čovjek nije *tabula rasa*, već je Božje stvorenje, točnije rečeno, slika Božja (usp. Post 1, 27).²⁰ Ne samo da nije prazan, to jest neispisan, već je božanski ispunjen u svojoj biti sličnošću Bogu, svome stvoritelju, čime je onda upućen na Onoga na čiju je sliku stvoren.²¹ Na tragu Svetoga pisma i velikih kršćanskih pisaca, Augustin spoznaje da u ljudskoj duši postoji božanski ispis, koji nije do kraja dovršen, ali zacijelo postoji u svom temeljnom obliku. Po svojoj sličnosti s Bogom čovjek baštini božanski potencijal, točnije, mogućnost da spozna Boga (*capax Dei*),²² koji se u djetetu, kao uostalom, i mnogi drugi ljudski potencijali, ne vidi tjelesnim okom, što ne znači da je manje stvaran. On je pretpostavka svakog promišljanja čovjeka i svakog obrazovnog i odgojnog djelovanja.

²⁰ Usp. *Ispovijesti*, 6, 3, 4.

²¹ Odatle Augustinova poznata sintagma s prve stranice Ispovijesti: „*Za sebe si nas stvorio i nemirno je srce naše dok se ne smiri u tebi*“ (1, 1).

²² Usp. Giuseppe Beschin, *S. Agostino: il significato dell'amore*, Roma, Città Nuova, 1983., str. 48-49.

2.2. Stvaranje spoznaje

Došavši do zaključka da je čovjek stvorenje Božje, te svjestan da ga Bog ne stvara praznim, Augustin se pita koja je onda uloga učitelja i može li se prenošenje znanja definirati kao ispisivanje po praznoj ploči, znajući da je učitelj pozvan svojom riječju uvoditi drugoga u riznice znanja. Nedvojbeno je, po njemu, da čovjek stvara spoznaju najprije izravnim iskustvom bez posredovanja znakova (u koje spadaju i riječi), pa onda čak i bez posredovanja osoba koje se predstavljaju kao tumači znakova. U susretu sa stvarnošću (*res*), što je temelj spoznaje, čovjek stvara ideju, pojam koji potom ima svoju artikulaciju i kroz riječ koja je samo znak (*signum*) stvarnosti.²³ Nemoguće je razumjeti intervent nekog učitelja, tumača znakova, ako ne postoji bazično iskustvo stvarnosti koje je preko osjetilne spoznaje u zainteresiranoga urezalo određenu količinu spoznaja i pojmova.²⁴

Na temelju Augustinove misli zaključuje se da pravi učitelj, čija je uloga biti posrednikom ili tumačem, ne smije zaboraviti da najprije postoji primarna neposredna spoznaja stvarnosti (*res*) bez znakova (*signa*) i posrednika, tumača te iste stvarnosti. Jer riječ može biti znak ako ima svoje značenje i ako se to značenje razumije.²⁵ Riječju se opisuje, to jest definira spoznata stvar i izražava pojam shvaćen na temelju stvarnosti, čime je već učinjen drugi korak u spoznaji. Ona tako postaje znak stvari ili znak spoznaje nastale na temelju stvarnosti.²⁶

Osim izravne iskustvene spoznaje, postoji i daljnji korak, a to je spoznaja vezana uz napredovanje u dodatnim spoznajama

²³ Usp. *Ispovijesti*, 1, 8, 13. Augustin na ovome mjestu opisuje kako je učio govoriti od roditelja i od starijih. Slušajući kako bi nazivali pojedinu stvar (*res*), on bi promatrao što čine i pamtio bi zvuk koji je u sjećanju vezivao uz određeni predmet. Tako dolazi do spoznaje da su riječi znakovi stvari (*rerum signa*) kojima uspostavlja odnos s drugim ljudima na još savršeniji način izražavajući vlastitu volju nego dok nije znao govoriti.

²⁴ Tako se npr. djetetu može govoriti o vatri, opisivati je mnoštvom pridjeva i odlika, ali ono ne može na temelju samih riječi napraviti predodžbu vatre. Mora je doživjeti najprije u iskustvu putem osjeta, te joj, razumjevši njezine kvalitete, tek u tom trenutku može pridružiti neki pojam.

²⁵ Da su za Augustina riječi znakovi stvari, jasno je već od prve stranice spisa o učitelju (usp. *De magistro*, 1, 2). Znakovi su sve ono što nešto znači ili označava, a među njima su riječi. Tako postoje vojni znakovi koji nisu riječi. Dakle, svaka riječ je znak, ali svaki znak nije riječ (4, 9).

²⁶ Prema Augustinu, uloga znakova je višestruka. Tako oni mogu označavati druge znakove ili označavati objekte koji nisu znakovi (usp. *De mag.*, 7, 20).

koje nadilaze neposredno iskustvo življenja, ali ga imaju kao neminovnu pretpostavku. Upoznavanje novih životnih spoznaja zove se učenjem, a za takvu spoznaju su redovito potrebni učitelji. Njihova je uloga upoznati sustav znanja i životnih vještina prije učenika, da bi ih njima prenijeli, trudeći se povezati svoje iskustvo i spoznaje s primarnim iskustvom onih koje poučavaju.

Svjestan takvog spoznajnog procesa u ljudskoj nutrini, Augustin problematizira ulogu učitelja, profesionalaca u prenošenju znanja drugima. Ako je istina da je učiteljev zadatak poučavati učenike, to ne smije biti proizvoljno ni provizorno, već učitelj treba poučavati prenoseći učenicima sadržaj pojedinih znanosti, to jest njihove zakonitosti koje je naučio. Da bi nešto mogla biti znanost, ona mora imati svoju sustavnost, to jest stvorena na temelju prepoznavanja zakona i zakonitosti koje vladaju među pojedinim elementima stvari/stvarnosti koje pripadaju dotičnoj grani. Kad ne bi bilo tako, onda bi učenik bio prepušten samome sebi da uči samo gomile podataka koji među sobom nemaju nikakve logičke veze, te nikad ne bi od toga mogao stvoriti znanstveni sustav. Isto tako, da čovjek u duši nema kriterije po kojima vrednuje zakonitosti, znanost ne bi mogla biti sveopća ni vrijediti za sve, već bi svatko za sebe stvarao znanost.

2.3. Vrijednost riječi u pouci

U takvom kontekstu riječ kao sredstvo pouke ima specifično značenje.

a) Da bi učitelj mogao poučavati, to jest upućivati učenike u zakonitosti pojedine grane, služi se znakovima čija uloga nije da dadnu objekt spoznaji, nego da potaknu svijest da ga traži.²⁷ Poučava samo onaj, tvrdi Augustin, koji očima ili nekom tjelesnom osjetu ili samom razumu daje stvari koje hoće spoznati. Riječima se samo riječi spoznaju, štoviše, samo zvuk i buka riječi. Naime, ako nešto nije znak, ne može biti ni riječ; premda već čuvena riječ, ne zna se da je riječ dok se ne upozna njezino značenje. Dakle, spoznajom predmeta (*res*) dovršuje se i spoznaja riječi, znakova. Time što netko čuje riječ, a nema ni pojma ni predznanja o

²⁷ Augustin, *De mag.*, 11, 36: *Hactenus verba valuerunt, quibus ut plurimum tribuam, admonent tantum ut quaeramus res, non exhibent ut noverimus.*

njezinu značenju, ne može ništa naučiti.²⁸ Znak mora biti jasan i prepoznat kao znak s poznatim značenjem, u protivnome, ničemu ne služi. Ako netko govori nešto pomoću znakova koje sugovornik ne razumije, od takve komunikacije nema koristi, štoviše, uopće se ne može govoriti o komunikaciji.

b) Nadalje, za poučavanje je vrlo bitno i povjerenje. Uspostavljajući odnos između učitelja i učenika u kojem učenik stječe dodatne spoznaje na temelju učiteljevih riječi, učenje bi bilo vrlo zamršeno klupko kad se ne bi pretpostavilo povjerenje prema onome koji prenosi znanje, napose kad se radi o upoznavanju s povijesnim događajima. Samo na temelju povjerenja prema učitelju učenik može vjerovati da su ispričani sadržaji istina, ali u striktnom smislu riječi ne može posjedovati znanje o njima. Stoga Augustin prihvaća istinitom svetopisamsku riječ: *Ako ne budete vjerovali, ne ćete razumjeti* (Iz 7, 9 po LXX), nadovezujući se na nju svojom tvrdnjom: *“Što dakle shvaćam, to pak vjerujem: ali ne sve što vjerujem i razumijem. Sve pak što razumijem, znam, ali ne sve što vjerujem, znam.”*²⁹

c) Isto tako, učenje bi bilo neizvedivo i nemoguće ako u dubinama bića ne bi postojala istina koja upravlja sam razum (unutarnja istina), a riječima je čovjek samo potaknut na razgovor s njom. U ljudskoj intimi (*in interiore homine*) prebiva pravi Učitelj, Krist, nepromjenljiva Božja sila i vječna Mudrost, s kojim stupa u dijalog svaka razumska duša. On se otvara svakome bez mjere i ustezanja, a koliko će tko uzeti, uvjetovano je dobrom ili zlom voljom odgajnika. Ako netko griješi, te pada u zabludu, to se ne događa radi nesavršenosti Istine s kojom je u dodiru u duši, kao što nije krivnja vanjskog svjetla što tjelesne oči često krivo vide.³⁰

2.4. Sredstva spoznaje

Kad čovjek spoznaje, za osjetilnu stvarnost koristi osjete koji su neka vrsta tumača osjetilne stvarnosti, čije informacije onda

²⁸ Usp. *ibidem*. Augustin tvrdi da, kad se izgovaraju riječi, ili se zna ili ne zna njihovo značenje: ako se zna, onda je razumijevanje u biti dozivanje u sjećanje već prije naučenoga, a ako se ne zna, onda se ne doziva u sjećanje značenje riječi, nego je slušatelj ponajprije potaknut da traži što znače.

²⁹ Usp. *ibidem*, 11, 37. Da nije povjerenja kao metodološkog elementa, čovjek bi vrlo malo naučio jedan od drugoga, jer bi svatko morao učiti od početka, a taj početak bilo bi nemoguće provjeriti, jer se nitko ne može vratiti u povijest.

³⁰ *Ibidem*, 11, 38.

razum koristi za svoju spoznaju. Kada se radi o nadosjetilnoj stvarnosti, razumom stupamo u komunikaciju s unutarnjom istinom. To je dokaz da se riječima može prenijeti samo zvuk, a sve što se spoznaje, spoznaje se ili osjetilima (*sensu corporis*) ili razumom (*mente*), drži Augustin. Osjetilima se spoznaje osjetilna stvarnost (*sensibilia*), a razumom nadosjetilna (*intelligibilia*), ili pak, kako bi rekli crkveni pisci (za razliku od filozofa), tjelesna (*carnalia*) i duhovna (*spiritualia*) stvarnost. Kad se, dakle, radi o spoznaji materijalne stvarnosti, ona se ostvaruje ne riječima, već predmetima čije se slike, ideje ili predodžbe utiskuju uz pomoć osjeta (*ubi iam non verbis sed rebus ipsis et sensibus discit*) u onoga koji ih spoznaje. Postoji mogućnost da netko vjeruje riječima onoga koji govori, ali i u tom slučaju samo doziva u sjećanje već prije pohranjene stvari (*imagines impressas*) koje mu omogućuju da razumije sugovornika.³¹

Kad se radi o spoznaji duhovnih stvarnosti koje se spoznaju razumom (*mente conspicimus, id est intellectu atque ratione*), govori se o onom što se prisutnošću promatra u sjaju unutarnjeg svjetla istine kojim se unutarnji čovjek osvjetljuje i u kojem uživa. Ako slušatelj i sam vidi ove stvari u tajnosti i jednostavnosti srca, na temelju svojega promatranja zna o čemu se govori, a ne na temelju nečijih riječi. Dakle, ni njega koji razmatra istinu učitelj ne poučava govoreći istinu, jer nije poučen njegovim riječima, nego samim objavljenim stvarima, dok mu ih Bog iznutra objavljuje, o čemu onda upitan zna i govoriti. Augustin stoga drži da nema ništa apsurdnije nego da je učitelj uvjeren da je nekoga svojim govorom nešto naučio, dok je učenik mogao, prije nego učitelj progovori, te iste stvari upitan izložiti.³²

³¹ *Ibidem*, 11, 39.

³² *Ibidem*, 12, 40. Kao primjer Augustin navodi Adeodatu mogućnost da mu kaže dvije rečenice: a) Čovjek leti i b) Mudri ljudi su bolji od glupih. On bi u svakom slučaju znao koja je istinita, a koja je lažna. Time se samo potvrđuje da nije ništa naučio od Augustinovih riječi. Netko tko bi slušao ove razgovore ili ne bi znao jesu li istiniti, ili bi znao da su pogrešni, ili bi znao da su istiniti. U prvom slučaju bi se radilo o vjeri, ili mišljenju ili sumnji; u drugom o protivljenju ili neslaganju, a u trećem o potvrđivanju, no u svim tim slučajevima potvrđuje se da slušatelj iz govornikovih riječi nije naučio ništa. Može se dogoditi da netko bude u zabludi glede cjeline stvarnosti, međutim onaj koji ga u razgovoru vodi riječima, može ga navesti da se izjasni glede pojedinih dijelova od kojih je sačinjena cjelina, i u koje ima uvida, te da ga naposljetku dovede do pravog zaključka. Onaj koji drugoga vodi riječima, u biti ga ne poučava, već riječima traži načina potaknuti unutarnji dijalog u učeniku, jer je i sam došao na takav način do tih spoznaja.

Stoga u stvarima što se promatraju razumom, onaj koji ne može promatrati, uzalud sluša govor onoga koji promatra, osim ako se ustvrdi da je takve stvari korisno vjerovati dok ih se ne spozna. Tko god može promatrati, unutra je učenik istine, a vani je prosuđivač onoga koji govori, bolje rečeno, njegova govora, te zna mnoge stvari koje su rečene, pa i onda kad ih ne zna onaj koji o njima govori.³³

2.5. Riječi i poučavanje

Na temelju spomenutog dokaza, Augustin drži da uloga riječi nije ni to da se njima naznači način mišljenja onoga koji govori, jer ostaje upitno zna li ono što govori. A kad se k tome još doda da ima ljudi koji lažu i koji griješe, lako se dođe do zaključka da se riječima ne samo ne otvara, nego zamračuje misao. Štoviše, Augustin veli da je svjedok kako se često izgovaraju riječi, a da se i ne misli o njihovom značenju, a to se događa na dva načina: kad se nauči napamet neki govor pa ga se izgovara nekoliko puta, onda se ne misli na ono što se izgovara ili kad se dogodi *lapsus linguae*, pa se zabunom izgovore riječi koje se nisu kanile izgovoriti; ipak, pritom svatko zna što je mislio reći.³⁴ Može se još dogoditi da, dok govornik govori, dio slušatelja njegove riječi shvaća na jedan način, a ima i onih koji drukčije tumače njegove riječi.³⁵ Koliko je riječ krhka, govori i činjenica da se mnoge stvari i ne čuju kako treba, te jedan slušatelj čuje jedno, drugi drugo, a isto vrijedi i za nijanse razumijevanja.³⁶

³³ *Ibidem*, 13, 41. U tom smislu Augustin smatra da netko može slušati izlaganje kakvog epikurejca o problemu ljudske duše, te da može mnogo bolje od predavača znati istinu o njezinoj besmrtnosti. Naime, kad epikurejac, čije je uvjerenje da je duša smrtna, uzme analizirati dokaze o njezinoj besmrtnosti koje su koristili i o kojima su razmišljali predstavnici drugih filozofskih struja, on točno prenosi njihove stavove, ne dijeleći ih, te tako ne spoznaje istinu, a slušatelj koji pomno sluša njegovo predavanje i vidi da je u zabludi, zna mnogo više od njega, jer shvaća kako su točni argumenti koje govornik navodi. Tako ovaj potonji razumije da je istina, dok onaj koji govori, premda sve govori točno, ne razumije istinu, štoviše, drži da je pogrešno ono što je naveo.

³⁴ *Ibidem*, 13, 42. Ni na jedan način Augustin ne dovodi u pitanje činjenicu da riječi istinoljubivih ljudi teže k tome da se pokaže misao onoga koji govori, što bi se dogodilo svaki put i svima kojima se dopusti izreći što misle, ako ne bi bilo dopušteno govoriti onima koji lažu.

³⁵ Usp. *ibidem*, 13, 43. Augustin kaže da se protiv ovakve pogreške može naći lijek u definiciji, ali je problem što je malo ljudi koji su sposobni davati definicije.

³⁶ Usp. *ibidem*, 13, 44. Ovaj primjer vrijedi i za školske klupe. Tumačeći u razredu, učitelj izgovara riječi, koje jedan učenik razumije na jedan način, a drugi,

Nastavnicima mora biti jasno, drži Augustin, da učenici ne idu u školu kako bi slušali njihova osobna promišljanja, nego kako bi usvajali znanstvene discipline koje oni tumače govoreći. Jer roditelji ne šalju djecu u školu da uče što učitelj misli, nego da nauče unutarnju zakonitost i logiku pojedine grane. Učenici, naime, pa i u predmetima koji se tiču morala i mudrosti, nakon što su čuli stavove učitelja, u sebi promišljaju jesu li njihove riječi istinite ili nisu, trudeći se proniknuti onu nutarnju istinu, koliko im sile dopuštaju. Tek kad pronađu u sebi da su rečene stvari istinite, usvojili su znanje na pravi način.³⁷

Tako Hiponac dolazi do zaključka da se ne uči ništa uz pomoć znakova zvanih riječi, nego je točnije da snagu (funkciju, ulogu) riječi (*vim verbi*), to jest značenje koje počiva u zvuku, čovjek uči nakon što spozna stvar koja je označena riječju, umjesto da drži da stvar spoznaje učeći riječ kojom je označena.³⁸ Tako je očito da jezik pretpostavlja: ljudski instrumentarij neposredne spoznaje (*sensus*) + sadržaje koji mu se upisuju izvana (*res*) + sposobnost razumijevanja i upisivanja u svijest (*intellectus*) + govorni aparat prenošenja. Obdaren ovakvim elementima, čovjek može stvoriti jezik kojim će kodirati iskustva na univerzalan način uz pomoć znakova zvanih riječi.³⁹

Tko bi previdio taj proces, držeći da riječi stvaraju iskustva same od sebe, zaobišao bi temeljnu dimenziju, danu i usađenu u

na drugi, ovisno o tome koliko se tko potrudi shvatiti pravi smisao, to jest doći do istine koja je prisutna i u duši slušatelja. Tek kad učenik na pravi način razumijeva gradivo, tumačena istina postaje usvojena, u protivnome radi se uvijek o napamet naučenom gradivu, od čega nema stvarne životne koristi.

³⁷ *Ibidem*, 14, 45. Augustin je, stoga, mišljenja da ljudi griješe zovući učiteljima one koji to nisu, jer su naučili sami u svojoj nutrini. Na ovakvu zabluđu ih navede neznatni vremenski razmak između vremena govora i trenutka spoznaja. Kad učenik nakon učiteljeva govora brzo unutra uči, drži da je naučio od onog tko je izložio izvana, dok ga je učitelj samo uputio na dijalog s unutarnjom istinom.

³⁸ *De mag.*, 10, 34: Et id maxime tibi nitor persuadere, si potero, per ea signa quae verba appellantur, nos nihil discere; potius enim, ut dixi, vim verbi, id est significationem quae latet in sono, re ipsa quae significatur cognita, discimus, quam illam tali significatione percipimus.

³⁹ Augustin uočava univerzalne kriterije spoznaje koje drži danima, a ne proizvedenima ljudskom voljom. Dakle, čovjek je zadan već prije, kao što je i stvarnost već prije zadana – stvorena. Nadalje, na temelju dara stvorene stvarnosti čovjek stvara svoja osnovna iskustva, a ne izmišlja ih. Stvarnost se urezuje u njegove osjete i dodatno ga oblikuje iskustvom i spoznajom. Upravo radi univerzalne percepcije stvarnosti, čovjek može stvoriti i znakove, jezik, kojim će je u pamćenju opisati i u svoje vrijeme izraziti na razumljiv način; u protivnome, bila bi onemogućena bilo kakva komunikacija među ljudima.

čovjeka. To je promišljanje sukladno Augustinovu stavu. Postavlja se kao netko tko bi drugoga mogao naučiti, učitelj bi sveo znanost na svoje znanje, te bi umjesto ljubitelja istine i otkrivaatelja znanstvenih zakonitosti stvarao od odgajnika običnog i pristranog pristašu svojih ideja. Učenik bi takvim odnosom upao u začarani krug, umjesto da, otvorenošću spoznaje, bude upućen na neizmjernost. Bio bi zatvoren u ljudske imanentne sheme, umjesto da bude sposoban za transcendenciju. Postao bi pragmatičar i rob svakodnevice, umjesto da bude oslobođen i slobodan po istini.

Rečeno vrijedi za osjetilnu spoznaju, koja je neposredna, nezaobilazna i primarna u postupku spoznaje. Ona je ujedno pretpostavljena da bi učitelji mogli dati učenicima pouku višega stupnja, koja se temelji uglavnom na korištenju znakovima – riječima koje imaju svoje značenje. Preduvjet da bi se moglo naučiti i koristiti neku riječ, jest da bude prije spoznata na temelju stvari ili stvarnosti o kojoj se radi.⁴⁰

3. AKTUALIZACIJA AUGUSTINOVA ISKUSTVA

3.1. *Uloga odgojitelja danas*

U svjetlu iznesenih Augustinovih teza dolazi se do zaključka da se uloga onih koji odgajaju, a to su učitelji i nastavnici, može opisati ekstremima koji idu od krajnje važnosti pa do nikakva značenja. Pođe li se od zaključka da se riječima nikoga ne poučava, onda bi uloga nastavnika bila nikakva ili, u najmanju ruku, zanemariva. Oni bi jednostavno bili suvišni, paraziti koji žive na tuđi račun, pretvarajući se da mnogo znače drugima jer ih dovode do dragocjenih spoznaja, no oni ne mogu nikoga ničemu naučiti, jer svi oni koji "nešto nauče" u biti to već znaju sami od sebe.

Pođe li se od teze da je ipak svakom djetetu potreban vođa da ga usmjeri na pravi put unutarnje spoznaje, da ga uputi u unutarnji dijalog s (I)istinom, uloga je učitelja nezamjenjiva. Učitelj, naime, potiče unutarnju spoznaju. U tom slučaju poučavatelj se ne može ponašati kao birokrat koji odrađuje svoj posao, skrbeći primarno

⁴⁰ *De mag.*, 11, 36: *Rebus ergo cognitis verborum quoque cognitio perficitur; verbis vero auditis, nec verba discuntur.* Iz ovoga proizlazi, posebno na moralno-etičkom polju odgovornost da oni koji poučavaju druge svjedoče što je moralno, da se njihov život podudara sa stvarnošću, da se najprije potaklo učenike da spoznaju stvar (*res*) da bi tek onda mogli shvatiti riječi, u protivnome, svaka riječ ostaje tek govor koji proleti ili, kako latinska izreka kaže, *verba volant*.

o vlastitoj egzistenciji, nego postaje bitna spona između učenika i Istine, čije dragocjeno životno svjedočanstvo poprima spasenjsko poslanje u ekleziološkoj dimenziji.⁴¹

Štoviše, ako nastavnik pođe od one augustinovske kršćanske pretpostavke da je svaki čovjek slika Božja i dijete Božje, dakle ne *tabula rasa*, nego rukom Božjom ispisana slika, onda mu je dužnost voditi o tome računa, pitajući se vodi li učenika putem unutaršnjeg dijaloga. Ne može se ne upitati je li stekao takvo životno iskustvo da drugima dađe svjetla i primjer kako uspostaviti kontakt s tom unutaršnjom istinom. Ne može ne imati svijesti da staje pred svakog svog učenika kao pred dijete Božje koje ima besmrtnu dušu, te u sebi nosi neizmjerni potencijal božanskog života.⁴² Budući da dijete taj potencijal još dobro ne poznaje, dužnost je učitelja naučiti ga putu do njega, pomažući mu najprije da prepozna vlastite mogućnosti koje ga otvaraju neizmjernosti. Otkrivajući mu da duhovni potencijal u sebi ne stvara, nego otkriva i prima na dar, nastavnik mu pomaže da otkrije unutarnju istinu života, da se u nju zaljubi i da živi otkrivajući vlastite dubine i otvarajući se većma neizmjernosti Božjoj. Osvjedočen da nije *tabula rasa*, u svojoj nutрини uči da je rukopis ispisan Božjom rukom, te ga neprestano upućuje u dijalog s istinom, da bi ga u određenom trenutku počeo čitati na glas, da ga i svi drugi čuju.

Življena na ovakav način, korisnost riječi nije zanemariva, pogotovo zbog toga što se i Bog objavio kroz riječ, te uz pomoć ljudske riječi čovjek upoznaje božansku istinu po auktoritetu božanskih pisama, svjestan da je samo jedan Učitelj na nebesima Sin Božji i Božja Riječ. U isto vrijeme dok relativizira odnos

⁴¹ GE 5 govori o učiteljskom zvanju kao o suradničkoj službi s roditeljima i predstavnicima ljudske zajednice, očekujući da nastavnik ima „posebne kvalitete duha i srca, brižnu pripravu i trajnu spremnost na obnovu i prilagođivanje“, ali ipak ne opisuje pobliže ovakvu dužnost nastavnika/odgojitelja u školi. Međutim, *Sveti zbor za katolički odgoj* u jednom svom dokumentu iz 1982. godine (*Il laico testimone cattolico della fede nella scuola*), govoreći o ulozi vjernika laika kao odgojitelja u školi, gotovo da prenosi Augustinovo iskustvo, tvrdeći kako se kršćanin ne može zadovoljiti time da bude profesionalac, nego mora razvijati svijest da je odgojitelj čovjeka (usp. br. 16., 19. i 37.).

⁴² Nešto slično potvrđuje i Sveti zbor za katolički odgoj kada kaže da je katolički odgojitelj pozvan nadahnjivati se na poimanju čovjeka u zajedništvu s crkvenim Učiteljstvom, a to je „poimanje koje, uključujući obranu ljudskih prava, stavlja čovjeka u dostojanstvo djeteta Božjega, i u najpotpuniju slobodu jer ga je oslobodio sam Krist, i u najuzvišenije odredište koje je konačno i potpuno posjedovanje Boga preko ljubavi“ (*Il laico testimone cattolico della fede nella scuola*, br. 18.).

prema riječi-znaku, Augustin radikalizira, štoviše apsolutizira, odnos prema Riječi-Istini, držeći istinskom srećom njega ljubiti i spoznati,⁴³ što se predstavlja istinskim putokazom svakom učitelju. Po njemu znanost ne ispunja svoju svrhu niti doseže cilj ako se ne određuje pred istinom, a sâm je bio svjedokom kako je škola bila mjesto poučavanja i nesigurnih i neistinitih sadržaja.⁴⁴

Stoga Augustin sebi postavlja pitanja o smislenosti i korisnosti i takve spoznaje u kontekstu života, držeći da bi bilo premalo živjeti život i učiti samo radi takvih spoznaja. Što bi koristilo nešto znati ako ne bi vodilo spoznaji Istine i spasenju, središnje je pitanje koje Augustin sebi nameće, dajući odgovor i teoretske i praktične naravi, držeći da znanje i odgoj, življeni samo u svrhu immanentnih interesa, ne ostvaruju korisnost koja bi im trebala biti vlastita.⁴⁵

3.2. Umjesto zaključka

Iz Augustinova iskustva jasno se iščitava kako on drži da nijedan kršćanin učitelj/odgojitelj, prosvjetni djelatnik, ne može sebi ne postaviti pitanja koja je on postavio kao učitelj neposredno nakon obraćenja, dok još ni izbliza nije mislio da će postati svećenik i biskup. Kako nije mogao naći rješenje u okviru ondašnjega školskog sustava, kojemu je poznao dobre i loše strane, odlučio se napustiti ga, ne odričući se nikada stečenog znanja i znanstvenih metoda.⁴⁶ Treba također znati da Augustin nije bio kritičan prema znanosti kao takvoj, koju drži potrebnom i korisnom, te i sam u svojim djelima koristi njezina dostignuća i dosege, nego je držao štetnim način na koji se poučavala te njezinu

⁴³ *Ibidem*, 14, 46. Hiponski biskup je mišljenja da se mnogi hvale kako traže istinu, dok je stvarno malo onih koji se raduju da su je pronašli.

⁴⁴ Augustin se žali (usp. *Ispovijesti*, 1, 13, 22) što je morao učiti napamet kako je Eneja došao u Kartagu, premda učitelji gramatike nisu znali je li ikad bio u Kartagi. Štoviše, oni učeniji su znali da nije bio. Na temelju toga drži da je kao dječak bio u zabludi što je više volio učiti takve stihove negoli posvetiti vrijeme drugim znanostima, koje su bile mnogo korisnije zbog objektivnosti i istinitosti (matematika, na primjer).

⁴⁵ Usp. *Ispovijesti*, 1, 12, 19.

⁴⁶ Usp. Harald Hagendahl, *Cristianesimo latino e cultura classica*, Borla, Roma, 1988., str. 163-165. Premda je Augustin zauzeo vrlo strog i kritičan stav prema retorici i poganskoj kulturi, ipak se nikad nije prestao diviti književnim oblicima koje su stvorili Ciceron, Vergilije, Salustije i Varon. Štoviše, u svom *De doctrina christiana* drži da profana kultura može biti vrlo korisno sredstvo kršćanskom navjestitelju.

neodređenost prema istini.⁴⁷ Stekao je svijest da profani školski sustav ne može dodirnuti dubinu ljudskog srca koju dodiruje kršćanstvo na tragu evanđeoske antropologije, te na taj način nije mogao jamčiti potrebnu cjelovitost,⁴⁸ kojoj teži svaki odgoj. Opasnost da bude necjelovit visi i nad suvremenim školstvom kao Damoklov mač, ma koliko bio savršeniji od klasičnoga, te zato s pravom daje izravnog prostora vjerskoj pouci u školi, što može držati svojim blagoslovom.⁴⁹

Na temelju Augustinova iskustva moglo bi se reći da se stvarni pomak i dobrobit učenika i društva u cjelini ni danas ne rješava samo uvođenjem HNOS-a i poboljšanjem materijalnog standarda u školama,⁵⁰ nego tek prosvijetljenim i osviještenim nastavnicima koji, dok druge poučavaju određenim znanjima i vještinama, ne previđaju bitne dimenzije odgoja, na što ih dijelom upozorava i sam sustav, potičući na osobniji pristup prema učenicima, a nadasve crkveni dokumenti i evanđeoska poruka.⁵¹

⁴⁷ Usp. *Ispovijesti*, 1, 16, 25-26. Hiponac drži da su djela pjesnika, koja su bila čitana kao školski priručnici, mogla jedino poticati ljude na nemoral, koji je proizlazio iz poganskog politeizma. Pa ni u tom slučaju ne odbacuje retoriku kao znanost, uviđajući njezinu korisnost, samo smatra da bi je trebalo proučavati i poučavati služeći se kršćanskim djelima i poznati kršćanskim piscima koji su pisali sukladno svim parametrima retoričke znanosti (usp. M. Simonetti, *nav. dj.*, str. 94-96).

⁴⁸ Hiponski biskup sumnja i u znanstveno-obrazovnu cjelovitost koja bi čovjeka obdaruje mnoštvom parcijalnih istina, a ne bi ga dovela u luku Istine, niti bi mu jamčila ispravnu nadnaravnu motivaciju.

⁴⁹ Cilj ovoga članka nije raščlamba uloge vjeronauka u školskoj nastavi, jer to zahtijeva odvojeni članak, no nije suvišno naglasiti da su u današnje vrijeme vjeroučitelji na poseban način pozvani promišljati svoju učiteljsko-odgojnu službu preko Augustinova iskustva, premda nijedan vjernik učitelj ne bi smio smetnuti s uma, niti zapostaviti odgovornost da učenike vodi prema iskustvu dijaloga s Istinom i unutarnjim Učiteljem, odgovornost vjeroučitelja je da to učini *ex professo*, glasno i na izričit način.

⁵⁰ Ako je u starini učenik mogao računati na pomoć učitelja koji ga je poučavao svim disciplinama, danas može računati na cijeli tim ljudi (ravnatelj, razrednik, učitelji). Dok je nekad imao samo roba pedagoga koji ga je vodio u školu, danas može računati na više stručnih suradnika koji pomažu nositeljima nastavne djelatnosti (pedagog, psiholog, defektolog, socijalni radnik i knjižničar). Dok se je nekada raspolagalo ponekom knjigom i pisaćim priborom, danas u sredstva spadaju dobro opremljene knjižnice i knjižare. Nadalje nezaobilazna su računala i računari, te internet i druga medijska sredstva, prikladne brošure i bilteni, pa čak i didaktičke igre pomoću kojih se uči i razvijaju pojedini darovi.

⁵¹ Upućujući kritiku na račun svojih nastavnika retorike, Augustin u *Ispovijestima* (usp. 1, 18, 28) izjavljuje da se radi o ljudima koji paze na lijepo izražavanje i

Uloga odgojitelja nazire se također u dimenziji riječi koja potvrđuje da se pouka temelji na povjerenju.⁵² U iznesenom kontekstu ne radi se samo o stručnom povjerenju po kojem nastavnik posjeduje kompetencije u grani koju predaje, nego o životnom povjerenju koje se stvara između učenika i učitelja. Učitelj treba biti takva osoba koja je sposobna dovesti do životne istine, do dijaloga s Bogom, unutarnjim svijetom.⁵³ Stvoreno povjerenje u potpunosti je osmišljeno tek kad preraste u put vjere; u protivnome, učitelj nije previše pomogao učeniku, ako je takva pomoć bila tek pragmatička, prizemljena na ciljeve kratkoga doseg a i zatvorena u granice ovoga svijeta.

Ususret zahtjevnim suvremenim potrebama školstva,⁵⁴ za one koji žele biti učitelji i odgojitelji na kršćanski način, Augustinov primjer svjedoči da je prijeko potrebno pronaći prave motivacije; to se ne može ako se ne posvijesti kako pred učiteljima stoje neumrla bića kojima su upravo oni pozvani posvjedočiti kršćanski put besmrtnosti i unutarnje duhovnosti. Istodobno, radi se o svjedočanstvu da je ljudska sreća sadržana u čovjeku, te da sustav treba biti usmjeren prema tome da mu omogući da je pronađe i živi u punini. Tako bi sustav služio čovjeku, te ga stvarno stavljao u središte, umjesto da ga promatra samo pod vidom gospodarske

točnost gramatičkih oblika, a ne paze na Božji zakon, te se ne čudi ni samome sebi što je trčao za ispraznostima, kad su mu takvi ljudi bili stavljeni za uzor.

⁵² Govor o povjerenju služi Augustinu da prevlada aporiju sukoba vjere i znanosti, jer su profane elite predbacivale kršćanstvu da ne svoj nauk ne temelji na razumu, nego na vjeri. Hiponski biskup pokazuje da vjera nije nerazumna ni njezin način poučavanja nekritičan, pogotovo zato što se i profano znanje temelji na povjerenju između prenositelja i primatelja znanja.

⁵³ U *Ispovijestima* Augustin Boga naziva svjetlom duše, srca – *lumen cordis* (1, 13, 21).

⁵⁴ Novi zahtjevi koji se nalaze pred školom najradikalnije se odražavaju na metodu poučavanja, koja teži za tim da ne bude više "objektivna" nego "subjektivna", jer bi od sada trebala biti usredotočena na subjekt prema kojem je usmjerena odgojna radnja, te se stoga govori o "*školi po mjeri učenika*". Učenik tako postaje odgojni subjekt, ne u smislu odgojnog djelatnika, nego je prihvaćen kao samosvjesni subjekt i sugovornik prema kojem se određuje i primjenjuje odgojni sadržaj i metoda (usp. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, *Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja*, Zagreb, 2005., str. 26). Naglasak nije više na nastavnom gradivu, koje je prije bilo objekt za usvojiti, unutar čega je postojala opasnost da se zanemari osobnost učenika, te da postane predmet ili broj koji se morao prilagoditi sadržaju koji iznosi nastavnik, pa se novim planom predviđa najdjelotvorniji način poučavanja po mjeri osobe.

korisnosti unutar društvenog sustava.⁵⁵ Tko sâm nije prošao takav put, nedovoljno daje učenicima, jer se količina znanstvenih podataka koje djeca prime u školi može pronaći u knjigama, na internetu, ili steći na mnogo zanimljiviji način nego što je školsko predavanje. Međutim, od znanja su mnogo važniji autentični ljudi koji će potaknuti učenike na razvojni put, stavljajući sebe na raspolaganje, kao onoga koji služi, osvjedočen da drugog ne uči ničemu, nego ga potiče da u sebi traži božansku istinu.⁵⁶ Profesionalaca u struci ima mnogo, ali kudikamo su potrebniji oni koji će se prignuti nad čovjekom i otkriti mu put istine i spasenja, a učitelji su po svojoj struci pozvani potaknuti takav dijalog.⁵⁷

Na tom se temelji učiteljski poziv na kršćansko svjedočanstvo: upućivati u pravu stvarnost života. A stvarnost se ne može otkriti ako svaki pojedini vjernik, te time i kršćanin prosvjetni djelatnik,

⁵⁵ Na taj način bi svaki učenik postao istinski subjekt u odgojnom procesu, shodno očekivanjima MZOŠ-a za nastavnike u osnovnim školama, na primjer, gdje se tako očekuje i iziskuje prilagođavanje nastavnih oblika, metoda i sredstava pojedinačnim potrebama učenika, te odabir i primjenu tih istih na način da poticajno djeluju na razvoj svih područja osobnosti (usp. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Nastavni plan i program za osnovnu školu, Zagreb, 2006., str. 11). A prave i cjelovito razvijene osobnosti nema bez razvijanja religiozno-duhovnog potencijala pojedinca, što se može dogoditi samo ukoliko je učenik poštivan kao čovjek u svojoj najdubljoj ljudskoj biti koja izvire iz spoznaje da je Božje dijete i Božje stvorenje koje može ostvariti smisao svoga života samo ako mu se posvjedoči takva dimenzija i omogućiti mu se da i sam bude dionik tog iskustva.

⁵⁶ Bilo bi pogrešno na temelju Augustinove izjave da učitelj nikoga ništa ne uči, zaključiti da je uloga učitelja suvišna; nepobitno je, naime, da je u ovakvom kontekstu ona veća, čak i u odnosu na klasični obrazac, jer u nastavniku nastoji razbuditi spasenjsko-eshatološku odgovornost za učenika.

⁵⁷ Premda u *De magistro* Augustin zanemaruje povijesno-spasenjsku Kristovu dimenziju, u drugim djelima stavlja mnogo veći naglasak na Božju Riječ koja se utjelovila, te tako došla u susret ljudskoj spoznajnoj slabosti. Tako njegova izgovorena riječ, kao i njegovo utjelovljenje, ostaju objektivizacija i materijalizacija, izvanjska potvrda unutarnje istine koja se otkriva u nutрини. Slušajući Istinu izgovorenu „utjelovljenjem“, čovjek u sebi osjeti podudarnost i suzvučje ove „izvanjske“ i one unutarnje istine koja je uvijek jedna jedina, jer i iznutra Krist poučava čovjeka (*De magistro*, 11, 38). Božja Riječ se utjelovila da bi i na izvanjski način bila prisutna pred ljudima koji imaju potrebu i vidjeti i dotaknuti, osjetilima iskusiti kroz primarnu spoznaju, kako bi tako bila dodatni poticaj kršćanima da je osjete, zagriju se za nju, zaljube se u nju, te da potiču na spoznaju takve istine one koji su im povjereni. Zato su kršćanski odgojitelji dodatno odgovorni, jer njihova se odgovornost ne mjeri samo količinom znanja i znanstvene stručnosti nego i činjenicom da će jednom trebati pred Istinom položiti račun o svome upravljanju, to jest prosvjetljivanju onih koji im bijahu povjereni.

nije svjestan da je vječnost upisana u ljudsko srce, a da oni imaju odgovornost za nju i za komadić neba koji se skriva u čovjeku. Potrebno je razvijati poniznost u svijesti da nikom ne treba držati lekcije, nego pomagati svakome da sam otkrije i shvati u sebi istinu kojom ga je Bog odredio i obdario. U takvom služenju čovjeku očituje se augustinovsko proturječje učiteljskog poziva: nastavnik učenika ne nauči ničemu, ali mu otvori svijet i ukaže na smisao života ako ga pouči da otkriva istinu, te da je traži do krajnjih mogućnosti.

Bez autentične duhovne spremnosti kršćani koji djeluju u odgojnim ustanovama, ne mogu odgovoriti potrebama vremena. Ako u roditeljima i učiteljima učenici nemaju svjedoke duhovnog puta koji ih potiče da budu samostalni, da otkrivaju unutarnju istinu, izvrgavaju se pogibelji da postanu lake žrtve čestih i žestokih, medijskih i ideoloških borbi za čovjeka, udaljeni od stvarnih potreba i problema, a usredotočeni na sporedne i umjetno stvorene ciljeve. Odgojeni bez nadnaravne motivacije, željni samospasenja i samoprosvjetljenja, u opasnosti su da prenatraglase ljudsko znanje, a zanemare odnos s Istinom koja im omogućuje sigurnu i čvrstu spoznaju, utemeljenu na unutarnjem prosvjetljenju i objavi, bez čega ne može postojati cjeloviti odgoj, koji doseže svoje savršenstvo u mjeri uzrasta punine Kristove (usp. Ef 4,13).

LA RESPONSABILITÀ DEL MAESTRO ALLA LUCE DEL DE MAGISTRO DI AGOSTINO

Riassunto

L'indagine condotta in questo lavoro ha lo scopo di ripensare l'esperienza di sant'Agostino dopo la conversione al cristianesimo, quando rinuncia alla carica di insegnante/retore per dedicarsi alla ricerca e all'insegnamento del pensiero cristiano. Nel *De magistro* (*Il Maestro*), l'Ipponate ripropone un'immagine di maestro nonché la concezione del ruolo dell'insegnante, in questo articolo, invece, si cerca di esporre anche i motivi che l'hanno spinto ad una svolta così radicale. Tenendo conto dell'esperienza di Agostino, l'Autore, con un'analisi dettagliata, offre le risposte e dà stimoli agli insegnanti cristiani affinché in spirito cristiano diano testimonianza della fede di fronte alle sfide del tempo, che sono presenti all'interno del nuovo sistema scolastico promosso in Croazia dall'anno scorso.

Per capire meglio tutto il contesto, questo lavoro descrive anche le principali caratteristiche del sistema scolastico al tempo di sant'Agostino, arrivando alla conclusione che, sebbene sia stato costruito sull'insegnamento delle scienze di allora, non riusciva a far raggiungere agli allievi le più importanti verità, più precisamente non li stimolava verso una risposta di fronte alla Verità. Paragonandolo poi con l'odierno sistema scolastico croato, viene messo in evidenza che, di fronte a questo problema non ci sono notevoli progressi, pur ammettendo che il sistema abbia subito parecchi miglioramenti in alcuni elementi (sofisticati mezzi, rifiniti metodi).

Tutto ciò porta alla conclusione che spetta al cristianesimo supplire a ciò che manca al sistema scolastico, a prescindere dal fatto che operino fuori dal sistema, come una volta, oppure dentro il sistema, come oggi. L'esperienza agostiniana di conversione può e deve offrire le motivazioni più elevate, sia ai maestri che ai discepoli, affinché approfittino dei vantaggi e superino i limiti di ogni sistema, per il bene di ogni singolo e della società intera.

Parole chiavi: *conoscenza, studio, scuola, sistema scolastico, verbo, Verità, maestro, discepolo, tabula rasa.*